

Резюме

У статті проаналізовано наукові погляди на подолання колізій між нормами права у юридичній науці дорадянського періоду.

Ключові слова: колізія між нормами права, спеціальний закон, більш пізній закон.

Резюме

В статье анализируются научные взгляды на преодоления коллизий между нормами права в юридической науке досоветского периода.

Ключевые слова: коллизия между нормами права, специальный закон, более поздний закон.

Summary

The article analyzes the scientific views on overcoming the conflicts between the legal rules in the jurisprudence of pre-Soviet period.

Key words: conflict between the legal rules, lex specialis, lex posterior.

Отримано 2.06.2012

В. О. ОСТАШОВА

Валерія Олександрівна Осташова, кандидат юридичних наук, старший викладач Полтавської державної аграрної академії

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО САМОВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Ефективність правового самовиховання студентства залежить, зокрема, від якісного керівництва цим процесом, для удосконалення якого необхідно проаналізувати стан досліджуваного процесу, виявити існуючі проблеми в його реалізації та окреслити шляхи їх вирішення.

Соціальні ролі чоловіка і жінки в українському суспільстві достатньо відрізняються одна від одної. Вони зумовлюють не лише специфіку сімейного стану та професійної діяльності, а й міжособистісні відносини чоловіка і жінки, їх погляди на одні й ті самі явища, громадянську активність, участь у житті суспільства та держави. Відтак цікавим, на наш погляд, є дослідження правового самовиховання студентства у аспекті гендерних особливостей.

Для з'ясування стану правового самовиховання студентської молоді нами було проведено соціологічне опитування у формі анкетування. У дослідженні взяли участь 273 чоловіки (33,29 %) і 547 жінок (66,71 %). Середній вік опитаних – 21,5 років. За формою навчання було представлено 409 студентів очної форми (49,88 %) і 411 студентів-заочників (50,12 %); 35 осіб (4,27 %) входять до складу органів студентського самоврядування. Частка одружених (заміжніх) становила 16,39 %, а таких, що мають дітей – 17,2 %. Лише навчанням у вузі зайняті 27,44 % опитаних, 24,63 % – час від часу працюють, 47,93 % – суміщають роботу з навчанням.

Перше питання анкети стосувалося самооцінки рівня правових знань студентами, який респонденти загалом вважають добрим (48,54 %). У цілому, результати свідчать про недостатню самокритичність сучасного студентства, що може бути одним із чинників, який стоїть на заваді процесу правового самовиховання.

Більшість жінок характеризують рівень своїх правових знань як добрий (52,65 %), у той час як серед чоловіків переважає думка про їх задовільний стан (47,62 %). Такі відповіді ми вважаємо адекватними існуючому стану справ, оскільки жінки дійсно з більшим ступенем відповідальності ставляться до навчання і старанніше виконують поставлені перед ними зі сторони педагогів завдання. Разом з тим, серед студентів-жінок порівняно із студентами-чоловіками менше таких, які вважають свої правові знання відмінними (1,65 % до 3,66 %), та більше таких, які зазначають їх низький рівень (12,43 % і 8,42 % відповідно). На нашу думку, це є свідченням критичного ставлення опитаних жінок до рівня своїх правових знань. Здатність до самокритики є важливою складовою самовдосконалення. Останні ж результати говорять про те, що чоловіки нею володіють меншою мірою, а, отже, за цим критерієм відстають від жінок у потенційному занятті правовим самовихованням.

Друге питання анкети мало на меті виявити думку респондентів щодо того, чи вистачить їм набутих у вищому навчальному закладі правових знань та умінь для професійної та особистої самореалізації. Це питання дало можливість визначити, наскільки студенти усвідомлюють необхідність здобуття правових знань, умінь і навичок, чи відчувають внутрішню потребу у цьому.

Так більшість опитаних (50,61 %) вважають, що вищий навчальний заклад дав їм достатній рівень правових знань та навичок, яких вистачить для подальшого життя. Дещо менша кількість студентів (41,95 %) переконана у зворотному. Серед інших відповідей (7,44 %) переважала теза «частково». Отже, майже половина сучасного студентства (49,39 %) усвідомлюють необхідність правового самовдосконалення у формі набуття знань і навичок, але цей показник, на нашу думку, не достатньо високий. Студенти – молоді і амбіційні представники інтелігенції, у яких прагнення постійного руху і правового вдосконалення повинно бути у пріоритеті. У цілому результати аналізу відповідей на друге питання анкети за статевою ознакою відповідають загальним.

Постановкою третього питання анкети «Скільки відсотків навчального матеріалу Вам доводиться опрацьовувати самостійно?» ми хотіли визначити, наскільки опитані здатні самотужки опанувати академічний матеріал. Приєднання України до Болонського процесу передбачає, що самостійна робота студентів повинна становити до двох третій загального обсягу навчального плану.

За результатами анкетування виявилось, що майже однаковою мірою студентам доводиться самостійно опрацьовувати 31–50 %, 51–70 % і 11–30 % навчального матеріалу (32,44 %, 31,46 % і 27,07 % відповідей респондентів відповідно). Найменш популярними серед опитаних були відповіді «0–10 %» (5,37 %) та «71–100 %» (3,66 %). Виходячи з таких результатів, ми можемо зробити висновок про те, що студенти недостатньо часу приділяють самостійній роботі. Отже, здобуття більшого досвіду в організації зазначеного процесу дозволить молоді успішніше та ефективніше займатися правовим самовихованням.

У розрізі гендерних особливостей у відповіді на поставлене питання суттєвих відмінностей не виявлено. Хоча в цілому результати підтверджують нашу думку щодо старанності та відповідального ставлення до навчання жінок, 4,57 % яких самостійно опрацьовують 71–100 % академічного матеріалу. Для порівняння: питома вага обрання такої відповіді чоловіками – 1,83 %.

Четверте питання анкети «З яких причин Ви можете порушити встановлені у суспільстві правила поведінки?» мало на меті визначити, рівень правосвідомості як складової частини мети правового самовиховання студентської молоді. Питання з'ясування стану правосвідомості є ключовим у контексті правових процесів, оскільки, «будучи фундаментальною природною здатністю людини віддзеркалювати в образах і поняттях оточуючий її світ і вдаватися до самопізнання й самовдосконалення, свідомість індивіда як соціальної істоти виступає єдиним джерелом продукування нею явища права у формі ідеї права й самоідентифікації себе як істоти правової»¹.

Серед відповідей на поставлене питання найпопулярнішою була «якщо встановлені вимоги суперечать Вашим переконанням» (54,51 %), менш розповсюдженою – «ніколи не порушую» (29,51 %), далі – «якщо Вам так вигідно і зручно» (10,37 %). «Інша відповідь» (5,61 %) представлена різним поєднанням попередніх трьох відповідей. Таким чином, отримані відповіді свідчать про недостатній рівень правосвідомості сучасного студентства: неповагу до суспільства та його норм, нерозуміння ролі права та його цінності, а подекуди й егоцентризм.

У залежності від статевої приналежності можемо зазначити, що чоловіки частіше за жінок порушують встановлені у суспільстві правила поведінки для власної вигоди або з причин зручності (15,38 % і 7,86 % відповідно). У той же час серед чоловіків таких, які не порушують правових норм, – 21,98 %, а серед жінок – 33,27 %. Такі дані цілком відповідають існуючій статистиці серед правопорушників.

П'яте питання анкети допомогло нам з'ясувати, яке місце, на думку сучасного студентства, посідає самовиховання серед інших форм правового виховання. Найефективнішою формою опитані назвали правову освіту (45,73 %), друге місце за цим критерієм посіла правомірна соціально активна діяльність (23,29 %), на третьому – самовиховання (20,49 %), на четвертому – правова пропаганда (4,02 %). Серед інших відповідей (6,46 %) переважали різні поєднання попередніх варіантів.

Головна відмінність у відповідях чоловіків і жінок полягала у тому, що перша категорія більш ефективною формою вважає правове самовиховання (25,64 % і 17,92 % відповідно), а друга – правомірну соціально активну діяльність (25,05 % відповідей жінок і 19,78 % чоловіків). Ми пов'язуємо такі особливості з тим, що жінки мають більшу схильність до виконання роботи прикладного характеру, вирішення оперативних задач. Чоловіки ж навпаки у більшій мірі зорієнтовані на досягнення стратегічної мети, не завжди чітко уявляючи шляхи її досягнення.

На питання «Що найбільшою мірою спонукає Вас до правового самовиховання?» було отримано наступні відповіді: 1) недостатність правових знань (16,83 %); 2) внутрішнє переконання у необхідності саморозвитку і самовдосконалення (40,73 %); 3) бажання бути у майбутньому конкурентоспроможним у професійному сенсі (38,05 %). Серед інших відповідей (4,39 %) переважали поєднання попередніх варіантів.

Те, що жінок більше ніж чоловіків до правового самовиховання спонукає «внутрішнє переконання» (41,68 % і 38,83 % відповідно), є показовим при аналізі загальних тенденцій гендерних особливостей студентської молоді. Дівчата відповідальніше ставляться до навчання і виховання, у тому числі, самовиховання. Хлопці ж із меншим ентузіазмом беруться за досягнення доволі абстрактних цілей.

Подібні результати було отримано Н. М. Безноською при дослідженні особливостей гендерних відмінностей у поведінці студентів. Так на відміну від дівчат, хлопці продемонстрували більш пасивну поведінку в навчанні. Не останню роль у цьому, на думку дослідника, «... зіграли певні соціальні стереотипи щодо ролі чоловіків та жінок у житті, а також, з одного боку – особистісні характеристики, такі як власні інтереси,

захоплення, характер, темперамент, а з іншого – приналежність до певного колективу, виду діяльності (навчальної і позанавчальної), що впливають та суттєво змінюють поведінку»².

Разом з тим, як стверджує Н. В. Назаренко, гендерні стереотипи, що існують в суспільній свідомості у сучасному суспільстві, втрачають свою чітку зумовленість. «...Більшість підприємств, підбираючи собі персонал, не висувають вимог до статевої приналежності кандидата. Тим не менш, існує прихована дискримінація за статтю, в основі якої лежать гендерні стереотипи. Організації в пошуках амбітних, креативних працівників, здатних самостійно розробляти нові напрямки, орієнтуються, переважно, на чоловіків»³. Результати ж дослідження Н. В. Назаренко показують, що і серед дівчат є досить великий відсоток тих, хто демонструє високий рівень мотивації до успіху.

Зважаючи на діалектичний зв'язок розвитку правового самовиховання і формування громадянського суспільства, наступне питання було покликане з'ясувати, що буде сприяти розбудові громадянського суспільства в Україні. Перед формулюванням питання нами було зроблено роз'яснення щодо сутності ключового поняття. Результати аналізу відповідей загалом полягають у такому: 17,2 % респондентів обрали варіант «удосконалення законодавства», 44,76 % – «дотримання всіма членами громадянського суспільства його норм», 32,07 % – «зміна влади». Варіант «інша відповідь» (5,98 %) був представлений різним поєднанням попередніх тез.

З точки зору гендерних особливостей, слід відмітити, що жінки вбачають шлях до формування громадянського суспільства у неухильному дотриманні всіма його членами правових норм (49,54 %), а чоловіки – головним чином, у «зміні влади» (37,36 %), а вже потім – у дотриманні норм (35,16 %). Також чоловіки більше, ніж жінки покладають надії на удосконалення законодавства (19,78 % і 15,9 % відповідно). Отже, чоловіки менш критично ставляться до себе, своїх дій та, на нашу думку, недооцінюють власну роль у процесі формування громадянського суспільства та правової держави в Україні.

Питання анкети «Яка з характеристик, на Вашу думку, найкраще визначає правосвідомого громадянина?» мало на меті виявити думку студентів щодо значущих якостей особистості, наявність яких вимагає розвинутого громадянського суспільства. Так переважна більшість опитаних такою характеристикою назвала «неухильне дотримання правових норм» (61,59 %). Співзвучні з нашими результатами дані виявлені І. А. Омельчук при аналізі правосвідомості студентів, яка зазначає: «молоді людини погоджуються з тим, що теоретично правові знання потрібні, але практичний інтерес демонструє тільки незначна частина молоді»⁴. Варіант «високий рівень правових знань» отримав 34,27 % відповідей респондентів. «Інша відповідь» (4,15 %) переважно тлумачилася студентами як єдність двох попередніх варіантів.

У цілому, відповіді усіх категорій респондентів відповідають загальним результатам, хоча є й невеликі розбіжності. Так, 62,89 % жінок основною характеристикою правосвідомого громадянина назвали «неухильне дотримання правових норм», а серед чоловіків такий показник був дещо нижчий (58,97 %). Та, відповідно, при підрахунках голосів за перший варіант відповіді ця залежність була оберненою (32,36 % і 38,18 % відповідно). На нашу думку, такі результати є підтвердженням того факту, що жінки більшою мірою зорієнтовані на прикладний характер правової освіти, потребу не просто набувати знання, а й одразу активно застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

На десяте питання анкети «Чи вважаєте Ви себе здатним до правового самовиховання?» було отримано здебільшого позитивні відповіді (73,41 %), а віра у свої сили є обов'язковою складовою, без якої не можливо розпочати процес правового самовдосконалення. Дехто зі студентів ще не розібрався у своїх можливостях (21,71 %), дехто не вірить у власні здібності (4,88 %). Розглянемо відповіді різних категорій респондентів.

Серед жінок відсоток упевнених у своїх силах щодо правового самовиховання більший, ніж серед чоловіків (74,95 % і 70,33 % відповідно). Це, у свою чергу, посилює потенціал правового самовиховання жінок, що доповнюється визначеними за попередніми відповідями такими їх характеристиками як старанність та відповідальність.

Результати аналізу відповідей на питання анкети «Що заважає Вам займатися правовим самовихованням?» мають наступний вигляд: 1) відсутність потреби (28,29 %); 2) відсутність навичок організації такого процесу (31,83 %); 3) лінощі (29,02 %). Серед інших відповідей (10,85 %) приблизно у рівних частинах зазначалися «брак часу» та «нічого не заважає. Я займаюся правовим самовихованням». Отже, вказані чинники майже однаковою мірою перешкоджають правовому самовихованню студентської молоді. Хоча аналіз наступних анкетних даних свідчить про те, що переважна більшість опитаних (58,41 %) не змогла навіть у загальному вигляді окреслити перспективний план свого правового самовиховання. Це ще раз доводить думку автора про необхідність керівництва процесом правового самовиховання студентської молоді, роз'яснення особливостей його форм, методів, прийомів, етапів тощо.

Нашу тезу про те, що жінки відповідальніше ставляться до свого навчання і виховання, підтверджують і такі дані: жінки зізнаються у невмінні організувати роботу над правовим самовихованням (36,2 %), чоловіки ж більшою мірою стримують лінощі і відсутність потреби (32,97 % та 31,5 % відповідно).

Останнє питання анкети було відкритого типу, тобто передбачало зазначення власного варіанту відповіді. Із запропонованим завданням «Спробуйте окреслити перспективний план Вашого правового самовиховання» не справилися 58,41 %, змогли частково визначити 35,85 %, зазначили достатньо розгорнутий план 5,73 % респондентів.

Із завданням окреслення перспективного плану правового самовиховання більшість жінок не справилися (57,04 %), але серед чоловіків такий відсоток був ще більшим (61,14 %). Разом з тим, порівняно із жіно-

чою статтю серед чоловіків більше тих, хто вказав розгорнутий план правового самовиховання (9,89 % і 3,66 % відповідно).

Отримані дані відображають загальні тенденції гендерних особливостей молоді. Дівчата характеризуються вищим ступенем відповідальності, серйознішим підходом до навчання і виховання, старанністю, незалежно від зв'язку отримуваної ними інформації в аудиторний і позааудиторний час із повсякденним життям та існуючими потребами. Хлопці ж часто займають крайні позиції, впадаючи у правовий ідеалізм, інфантилізм або нігілізм.

Приєднуємося до думки Н. Горук, яка зазначає таку особливість: «...жінки-студентки становлять неоднорідну аудиторію, що відрізняється соціальними, культурними, традиційними та віковими характеристиками. Вступаючи до вищого навчального закладу, жінки часто не усвідомлюють відмінностей між вимогами навчання у вузі й сімейними обов'язками, тому залишаються заручниками двох соціальних інститутів і не в змозі відповідати в повному обсязі вимогам жодного із них»⁵.

Отже, провівши соціологічне опитування серед студентства щодо стану правового самовиховання, можемо зробити висновки про такі гендерні особливості: чоловіки частіше за жінок порушують встановлені у суспільстві правила поведінки для власної вигоди або з причин зручності; більш ефективною формою правового виховання чоловіки вважають правове самовиховання, а жінки – правомірну соціально активну діяльність; жінок більше, ніж чоловіків до правового самовиховання спонукає «внутрішнє переконання»; жінки вбачають шлях до формування громадянського суспільства у неухильному дотриманні всіма його членами правових норм, а чоловіки – головним чином, у «зміні влади»; серед жінок відсоток упевнених у своїх силах щодо правового самовиховання більший, ніж серед чоловіків; жінки зізнаються у невмінні організувати роботу над правовим самовихованням, чоловіків же більшою мірою стримують лінощі і відсутність потреби. З огляду на отримані результати, слід, на нашу думку, особливу увагу звернути на керівництво правовим самовихованням з урахуванням виявлених гендерних особливостей студентської молоді, що включає роз'яснення його значення, навчання сукупності методів, прийомів, засобів, оволодіння формами реалізації такого процесу тощо. Якісна допомога педагога при плануванні та організації студентом правового самовиховання, ефективна робота над мотиваційною сферою студента – запорука самоствердження та саморозвитку останнього у громадянському суспільстві.

¹ Шефель С. В. Правове виховання як мета й умова концептуального оновлення структури правової культури / С. В. Шефель // Проблеми законності. – 2009. – № 103. – С. 251.

² Безносько Н. М. Особливості гендерних відмінностей у поведінці студентів / Н. М. Безносько // Вісник психології і соціальної педагогіки. – 2010. – Вип. 3. – С. 22.

³ Назаренко Н. В. Гендерні особливості мотивації студентів до успіху та уникненню невдачі [Електронний ресурс] / Н. В. Назаренко // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2011. – Вип. 39. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psykhol/2011_39/15.html

⁴ Омельчук І. А. Правосвідомість молоді в сучасних умовах: порівняльний аспект / А. І. Омельчук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 3–4. – С. 42.

⁵ Горук Н. Врахування гендерних відмінностей в освітньому процесі / Н. Горук // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2009. – Вип. 25, Ч. 1. – С. 319.

Резюме

У статті розглядаються гендерні особливості правового самовиховання сучасної студентської молоді. Проводиться аналіз результатів соціологічного дослідження цієї проблеми, визначаються причини, наслідки та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: правове самовиховання, гендерні особливості, правова соціалізація молоді, анкетування.

Резюме

В статье рассматриваются гендерные особенности правового самовоспитания современной студенческой молодежи. Проводится анализ результатов социологического исследования этой проблемы, определяются причины, следствия и пути их решения.

Ключевые слова: правовое самовоспитание, гендерные особенности, правовая социализация молодежи, анкетирование.

Summary

In the article is examined the gender sensitive of legal self-education of modern student's youth. The analyses of results of sociological research's problem are defined as carried out, the reasons, consequences and ways of their decision.

Key words: legal self-education, gender sensitive, legal socialization of young people, questioning.

Отримано 30.05.2012